

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ СКЛАДОВИХ ПАСИВУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ

Проаналізовано склад пасивів в історичній ретроспективі, виявлено проблему відсутності єдиного підходу серед вчених до складу пасивів. Наведено пропозиції щодо складових пасиву бухгалтерського балансу враховуючи їх економічний зміст та призначення

Ключові слова: бухгалтерський баланс, пасив, власний капітал, зобов'язання

Постановка проблеми. Бухгалтерський баланс є носієм бухгалтерської інформації. За його допомогою отримують дані про активи та джерела їх утворення на певний момент часу. Відповідно до П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" баланс – це звіт про фінансовий стан підприємства, який відображає на певну дату його активи, зобов'язання і власний капітал. Тобто, баланс є тією формою фінансової звітності, яка містить інформацію про засоби підприємства (активи) та джерела їх утворення (пасиви).

Відмітимо, що визначення пасиву у законодавчих актах що регулюють організацію та ведення обліку не дається. У положенні (стандарті) обліку 2 "Баланс" наведено визначення лише частини пасиву – зобов'язань. Хоча пасив відображає не тільки борги підприємства, а й власний капітал, характеристика якого не підпадає під визначення боргів. В промисловості залучений капітал становить 181221 млн. грн., а власний капітал – 79865 млн. грн., тобто зобов'язання становлять 70 % від загальної суми капіталу. У сільському господарстві власний капітал складає 71145 млн. грн., а залучений капітал – 23262 млн. грн. Це означає, що залучений капітал становить 25 %, а власний капітал – 75 % від загальної суми [8]. Така ситуація заслуговує на дослідження структури пасиву підприємства в різних галузях економіки. Отже, пасив потрібно розглядати як передумову для функціонування активу; без зв'язків підприємства із зовнішнім середовищем не може бути мови про активну діяльність підприємства, тобто здійснення процесу постачання, виробництва і збуту.

Свідченням недостатнього дослідження структури розділу балансу, в якому відображаються пасиви є поверховість викладу змісту матеріалу. У підручниках і посібниках із фінансового обліку обсяг матеріалу розподілено нерівномірно: приблизно 90 % тексту присвячено обліку активів і 10 % – капіталу та пасивів (зобов'язань). Така однобокості розгляду фінансового обліку дає підстави для сумнівів щодо завершеності його теорії та практики й того різноманіття інформації для управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням складових пасивів займалися такі науковці, як М.Т. Білуха [2], Ф.Ф. Бутинець [3], Я.М. Гальперин [6],

Н.В. Дембінський [7], А.М. Галаган [5], П.П. Німчинов [11], В.В. Сопко [12], М.В. Кужельний [10]. Сучасний стан бухгалтерського обліку операцій з пасивами характеризується такими негативними явищами, як неузгодженість у визначенні змісту складових та методології бухгалтерського обліку пасивів.

Мета дослідження полягає у визначенні складових пасиву, враховуючи їх економічний зміст та призначення, що дасть змогу уникнути термінологічної невизначеності та створити базу розробки досконалої методики бухгалтерського обліку, аналізу та контролю складових пасиву.

Викладення основного матеріалу. Враховуючи економічну сутність та природу пасивів, слід розмежовувати пасиви в частині економічної, юридичної та бухгалтерської інтерпретації, які мають ряд відмінностей між собою. Важливість формування останніх підтверджено функціями, що вони виконують, і зводяться до забезпечення: стабільності та ефективного функціонування суб'єкта господарювання, реальної оцінки статей активу балансу, відповідності доходів і витрат підприємства. Поділяємо точку зору проф. В.В. Сопко, що "у бухгалтерському обліку мають чітко розмежовуватися поняття власного капіталу (тобто власність засновників) та чужого (залученого) капіталу, тобто власність інших суб'єктів власності" [12 с. 165]. У ході дослідження виявлено проблему відсутності єдиного підходу серед вчених до складу пасивів. На основі аналізу існуючих класифікацій визначено, що підхід більшості вчених в даному аспекті не відповідає загальним вимогам її побудови, тобто не є науково обґрунтованим та зумовлює методологічну неточність пасивів, громіздкість, а також складність використання на практиці.

В колишньому СРСР всі засоби для господарської діяльності підприємства формувалися з окремих джерел і використовувалися лише за цільовим призначенням. Як стверджує І.П. Бабенко, в залежності від джерел формування і цільового призначення господарські засоби підприємства поділялися на дві основні групи (рис 1).

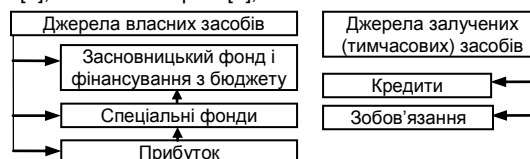

Рис. 1. Класифікація пасивів в залежності від джерел формування і цільового призначення згідно І.П. Бабенком [1]

Досить цікавим є погляд проф. А.М. Галагана, який у 1939 році розподіляв пасив балансу на такі складові (рис. 2).

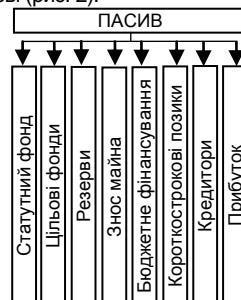

Рис. 2. Складові пасиву балансу, згідно А.М. Галаганом [5, с. 73]

Джерела власних засобів включали засоби основної діяльності (засновницький фонд, фінансування з бюджету і прибуток) і джерела засобів спеціального призначення (амортизаційний фонд, спеціальні фонди і цільове фінансування). Важливим джерелом формування засобів державних підприємств був засновницький фонд, який відображав суму засобів, виділених підприємству під час його створення з загальнодержавного фонду. В процесі господарської діяльності розмір засновницького фонду змінюється: збільшується при виділенні підприємству додаткових засобів або зменшується під час взяття із нього залишених засобів. Фінансування із Державного бюджету здійснювалося для поповнення засновницького фонду підприємства. Фінансовим результатом господарської діяльності підприємства був прибуток. Більша частина його відносилася до доходу держави і

використовується за планом для розвитку народного господарства СРСР. Друга частина залишалася підприємству для поповнення оборотних засобів у зв'язку із розширенням його господарської діяльності, на формування спеціальних фондів та на інші потреби.

Амортизаційний фонд був джерелом відновлення зношених основних засобів та формувався за рахунок спеціальних відрахувань підприємства. Частина амортизаційного фонду призначалася для формування фонду розвитку виробництва, а інша частина – для капітального ремонту основних засобів підприємства.

До зобов'язань із розрахунків відносили кредиторську заборгованість даного підприємства перед іншими підприємствами і організаціями. В групу зобов'язань включали також розрахунки з працівниками по оплаті праці, з профспілками із відрахувань на соціальне страхування та із державним бюджетом (рис. 3).

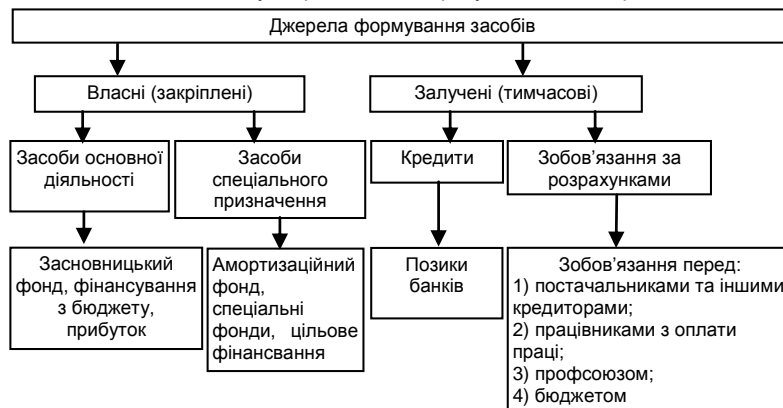

Рис. 3. Класифікація джерел формування засобів підприємства, згідно А.І. Сумцова [13, с. 29]

Схожу класифікацію джерел формування засобів в 1957 р. навів Н.В. Дембінський [7, с. 56]. Бухгалтерський баланс у ті часи давав можливість побачити чи дійсно за цільовим призначенням використовуються залучені

до роботи підприємства кошти. В 1977 році проф. П.П. Німчинов запропонував класифікацію засобів підприємства за джерелами формування і призначення (табл. 1).

Таблиця 1. Класифікація засобів підприємства за джерелами формування і призначення згідно П.П. Німчиновим [11 с. 41]

Засоби підприємства за джерелами формування і призначенням	Характеристика
Власні:	
фонди:	
– статутний	Визначають розмір засобів відповідного цільового призначення
– амортизаційний	Визначає розмір засобів, виділених підприємству із загальногосподарських фондів для вкладів в основні засоби і формування мінімального запасу власних оборотних засобів, які забезпечують безперебійну роботу підприємства
– спеціальні фонди	Формується шляхом включення до витрат на виготовлення продукції певної частини вартості основних засобів відповідно до їх зносу (амортизаційні відрахування)
Резерви	Формуються на основі наказів керівника за рахунок чистого доходу підприємства
Бюджетне фінансування	Засоби, призначені для поповнення фондів
Чистий дохід	Характеризує розмір засобів, виділених підприємству державного бюджету
	Частина продукту, виготовленого для суспільства, яка залишається на даному підприємстві і виражається в грошовій формі
Залучені:	
Короткострокові кредити Державного банку	Видаються на певні цілі з обов'язковим їх погашенням у встановлені строки і під певні об'єкти, які виступають в якості забезпечення
Непогашені зобов'язання підприємства перед іншими підприємствами і особами	До них відносять – зобов'язання перед постачальниками, перед державним бюджетом, перед працівниками за нараховану заробітну плату

В Білорусії проф. Д.О. Панков і Л.В. Глотова у 2008 році виділяють власну класифікацію джерел формування

майна, які поділяють на дві групи: джерела власних засобів; джерела залучених засобів (рис. 4).

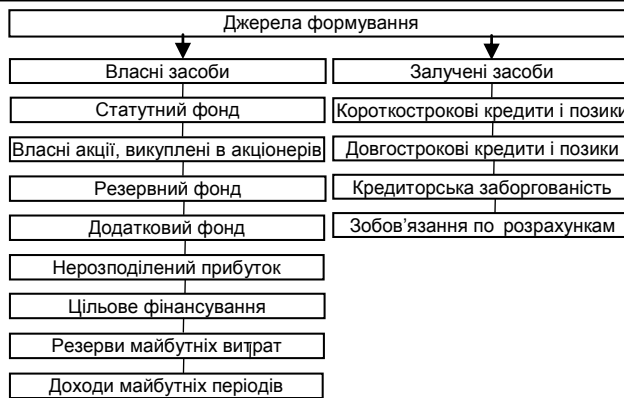

Рис. 4. Класифікація майна за джерелами формування пропонує проф. Д.О. Панковим, Л.В. Глотовою [4, с. 16]

Погоджуємося з думкою проф. Г.Г. Кірейцева що, склад пасивів показує джерела фінансування активів, тобто зобов'язання підприємства (рис. 5).

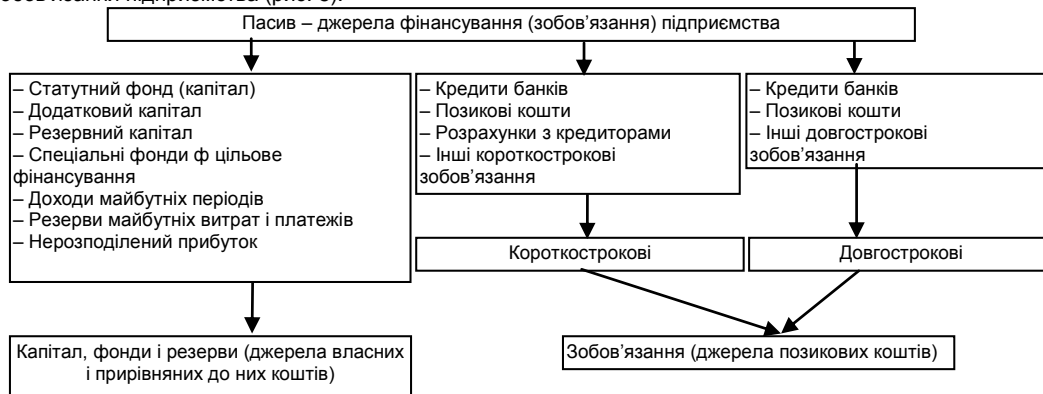

Рис. 5. Склад пасивів підприємства за прав. Г.Г. Кірейцевим [9, с. 55]

Джерела утворення майна підприємства поділяються на два види: власний капітал (внески власників, прибуток, резерви, фонди, безповоротне фінансування тощо) та зобов'язання (залучені кошти – кредити, кредиторська заборгованість тощо).

Між активами і джерелами їх утворення на підприємстві існує тісний взаємозв'язок. Скільки є активів, стільки є джерел їх утворення.

Проф. В.В. Сопко вважає, що в системі правових відносин (пасив) бухгалтерський облік групує все майно за такими ознаками:

- 1) за правом власності – джерелами формування активів (тобто від кого, скільки і з якою метою одержано майно);
- 2) за конкретними формами, внесення та строками [12, с. 31].

Класифікацію джерел формування майна (пасивів) подано на рис. 6.

Рис. 6. Класифікація пасивів капіталу – джерела формування майна (власників активів) господарства, тобто власників капіталу, згідно прав. В.В. Сопко [12, с. 34]

Пасив балансу показує джерела фінансування підприємства, котре може здійснюватися як за рахунок коштів власників, так і за рахунок короткотермінових та довготермінових зобов'язань кредиторам.

З метою усунення переваженості складу пасивів, а також для створення бази розробки досконалої методики бухгалтерського обліку, аналізу та контролю пасивів слід звузити дану класифікацію, виділивши найважливіші в даному напрямку (рис. 7).

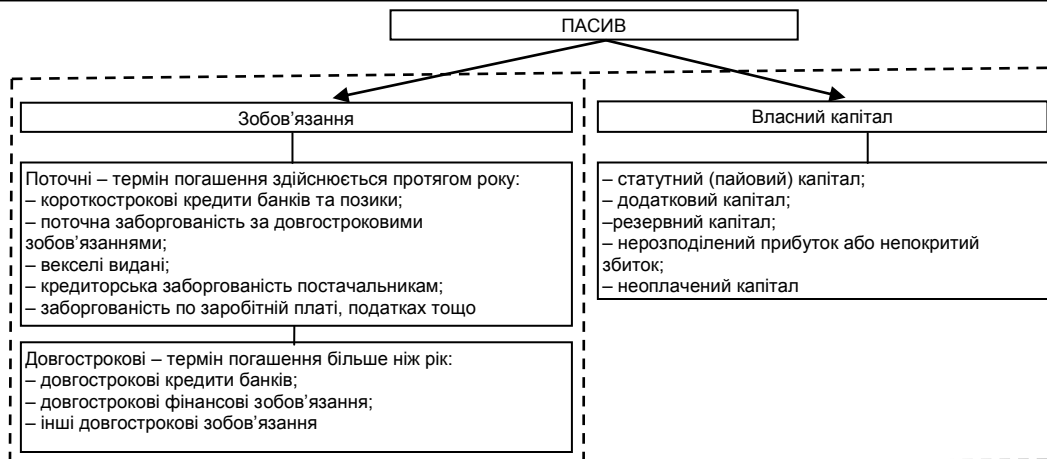

Рис. 7. Склад пасиву бухгалтерського балансу

Запропонований нами склад пасивів підприємства дасть змогу полегшити й прискорити процес проведення аналізу формування і використання капіталу підприємства, отримати достовірніші його результати, що в підсумку підвищить ефективність процесу управління пасивами підприємства.

Перспективним напрямом дослідження, на наш погляд, є розкриття виникнення багатства підприємства за суб'єктами його формування, тобто постає необхідність в показниках бухгалтерського балансу щодо внеску кожної групи суб'єктів в розвиток підприємства, наприклад, власників, персоналу, держави тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

В ході дослідження встановлено, що під пасивом слід розуміти капітал засновників, який в процесі діяльності підприємства змінюється в залежності від зобов'язань, які характеризують відносини з державою, працівниками та іншими суб'єктами господарювання.

За результатами аналізу поглядів вчених визначено, що серед широкої різноманітності пасивів з метою уточнення понять слід розрізнити такий склад пасивів: зобов'язання, які поділяються на поточні (термін погашення здійснюється протягом року: короткострокові кредити банків та позики; поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; векселі видані; кредиторська заборгованість постачальникам; заборгованість по заробітній платі, податках тощо) та довгострокові (термін погашення більше ніж рік: довгострокові кредити банків, довгострокові фінансові зобов'язання, інші довгострокові зобов'язання) та власний капітал. Такий склад пасивів дозволить уникнути термінологічної невизначеності та дозволить спеціалістам різних сфер оперувати чітко визначеними даними про пасиви підприємства. Проведення такого розмежування пасивів дасть можливість чітко визначити цільове призначення кожного з них, коло осіб, які пов'язані із формуванням певного складу пасиву, що, в свою чергу, сприятиме ефективності планування та управління пасивами підприємства.

Список використаних літературних джерел:

1. *Бабенко І.П.* Курс двойной бухгалтерии. – СПб.: Изд. В.И. Губинского, 1911. – 1106 с. 2. *Білуха М.Т.* Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. — К., 2000. — 692 с.

3. *Бутинець Ф.Ф.* Теорія бухгалтерського обліку: Підручник для студентів вузів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит". – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Житомир: ЖІТІ, 2000. – 640 с. 4. Бухгалтерский учёт: учеб.-практ. пособие / Д.А. Панков, Л.В. Глотова, Л.С. Воскресенская [и др.]; под ред. д-ра экон. Наук, проф. Д.А. Панкова. – Минск: БГЭУ, 2008. – 289 с. 5. *Галаган А.М.* Основы бухгалтерского учета. Под ред. Проф. С.К. Татур, А.С. Маргулиса. – М.: Госпланиздат, 1939. – 139 с. 6. *Гальперин Я.М.* Курс теории бухгалтерского учета / Я.М. Гальперин, Н.А. Кипарисов, Н.А. Леонтьев. – М.: Госпланиздат, 1945. – 228 с. 7. *Дембинский Н.В.* Теория советского бухгалтерского учёта. – М.: БССР, 1957. – 310 с. 8. Діяльність суб'єктів господарювання. Статистичний збірник 2010 / Державна служба статистики України. – К.: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2011. – 454 с. 9. *Кірейцев Г.Г., Виговська Н.Г., Петрук О.М.* Фінансовий менеджмент / Г.Г. Кірейцев, Н.Г. Виговська, О.М. Петрук. – Житомир:ЖІТІ, 2001. – 432 с. 10. *Кужельний М.В.* Теорія бухгалтерського обліку [Текст] : підручник. / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник – К. : КНЕУ, 2001. – 334 с. 11. *Німчинов П.П.* Загальна теорія бухгалтерського обліку. – Київ: Вища школа, 1977. – 240 с. 12. *Сопко В.В.* Бухгалтерський облік : навч. посібник. – 3-є вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с. 13. *Сумцов А.И.* Что нужно знать хозяйственнику о бухгалтерском учёте. – М., 1966. – 130 с.

ПАРХОМЕНКО Валерій Миколайович – доктор економічних наук, доцент Національної академії статистики, обліку та аудиту.

Наукові інтереси:

– нормативне забезпечення бухгалтерського обліку в Україні;
– теоретико-методологічні проблеми бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю та економічного аналізу витрат на якість продукції.

Стаття надійшла до редакції: 27.10.2012 р.